

ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК В ОСВІТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТНОСТІ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ

FEEDBACK IN EDUCATION AS A MEANS OF FOSTERING STUDENTS' SUBJECTIVITY

Статтю присвячено дослідженню проблеми організації ефективного зворотного зв'язку у сучасному освітньому процесі, який розглядається як ключовий механізм підвищення результативності навчання та розвитку суб'єктності здобувача освіти. Зворотний зв'язок інтерпретується не тільки як інструмент перевірки та контролю результатів навчальної діяльності, а насамперед як складова освітньої взаємодії, що забезпечує умови для усвідомленої корекції навчальних стратегій, розвитку критичного мислення, підвищення внутрішньої мотивації та активізації пізнавальної активності здобувачів освіти.

У дослідженні проаналізовано сучасні наукові підходи та практичні напрацювання щодо організації зворотного зв'язку, що дало змогу уточнити його сутнісні характеристики та визначити чинники, від яких залежить його ефективність. Значну увагу приділено бар'єрам і труднощам, що знижують результативність освітньої взаємодії: орієнтації здобувачів освіти переважно на оцінки, формальному характеру зауважень, відсутності конструктивних рекомендацій, страху негативної критики, проявам захисної поведінки під час отримання зауважень, а також недоречному часові чи місцю їх надання.

У статті наголошено на важливості своєчасності, конструктивності та персоналізації зворотного зв'язку як провідних умов його позитивного впливу на навчальну діяльність здобувачів освіти. Доведено, що систематичне використання якісного зворотного зв'язку сприяє розвитку самостійності, відповідальності, здатності до рефлексії та водночас підвищує ефективність навчального процесу. Окремо наголошено, що зворотний зв'язок слід розглядати не лише як техніку педагогічної взаємодії, а і як важливий елемент інноваційного освітнього середовища, орієнтованого на партнерство між викладачем та здобувачем освіти, підтримку індивідуальних освітніх траєкторій та формування внутрішньої мотивації до навчання.

Ключові слова: зворотний зв'язок, навчальна діяльність, суб'єктність студента, мотивація, освітній процес, якість навчання.

The article is devoted to the study of the problem of organizing effective feedback in the modern educational process, which is recognized as a key mechanism for enhancing learning outcomes and promoting students' subjectivity. Feedback is interpreted not merely as a tool for assessing or controlling educational results, but primarily as an integral component of educational interaction that facilitates conscious adjustment of learning strategies, development of critical thinking, increased intrinsic motivation, and activation of students' cognitive activity.

The study examines contemporary theoretical perspectives and practical approaches to feedback implementation, allowing for the clarification of its essential characteristics and identification of factors influencing its effectiveness. Particular attention is given to barriers and challenges that reduce the impact of feedback, including students' overemphasis on grades, the formal or superficial nature of comments, the absence of constructive recommendations, fear of negative criticism, defensive reactions to feedback, and inappropriate timing or context of its delivery.

The article highlights the importance of timely, constructive, and personalized feedback as necessary prerequisites for promoting successful learning outcomes. It has been demonstrated that the systematic use of high-quality feedback contributes to the development of students' independence, responsibility, and reflective skills, while simultaneously improving the overall efficacy of the educational process. Moreover, feedback is presented not only as a pedagogical instrument but as a crucial element of an innovative educational environment that encourages teacher-student partnership, supports individual learning trajectories, and nurtures intrinsic motivation for learning.

Key words: feedback, learning activities, student agency, motivation, educational process, quality of learning.

УДК 378.147:316.6

DOI <https://doi.org/10.32782/ip/88.35>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Маковей О.М.,

orcid.org/0000-0002-8979-7866

ст. викладач кафедри іноземних мов Національного аерокосмічного університету «Харківський авіаційний інститут»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У сучасній вищій освіті зворотний зв'язок є ключовим фактором підвищення ефективності освітнього процесу, оскільки він безпосередньо впливає на формування мотивації, розвиток критичного мислення та здатність здобувачів освіти до саморегуляції. Його своєчасність та конструктивний характер дозволяють не лише оцінювати результати, а й спрямовувати навчальну діяльність, сприяючи підвищенню суб'єктності здобувачів освіти [1, с. 44].

Формування суб'єктності розглядається як важливий результат освітнього процесу, адже воно відображає здатність особистості діяти активно, автономно та відповідально, здійснювати вибір і трансформувати власне життя. Суб'єктність

поєднує когнітивні, діяльнісні та ціннісні відносини особистості зі світом, що робить її ключовою основою розвитку студентської суб'єктної позиції [2, с. 57].

Формування суб'єктності здобувачів освіти також тісно пов'язане зі здатністю університету створювати освітній простір, який функціонує як система взаємодій і забезпечує включення студента в загальний освітній процес, відкриваючи можливості для особистого та професійного розвитку [3, 2011].

Дослідження останніх років в Україні підтверджують, що ефективний зворотний зв'язок безпосередньо сприяє розвитку автономності та саморегуляції здобувачів освіти. Персоналізований

та конструктивний зворотний зв'язок стимулює здобувачів освіти до усвідомленого вибору освітніх стратегій та підвищує рівень їхньої суб'єктної позиції [4, с. 19].

Як наслідок, зворотний зв'язок не обмежується функцією контролю чи оцінювання, а перетворюється на інструмент формування суб'єктності, сприяючи гармонійному розвитку здобувача освіти як активного учасника освітнього процесу. Це вимагає від викладачів інтеграції різних форм і каналів зворотного зв'язку, які б забезпечували конструктивність, своєчасність та орієнтацію на розвиток індивідуальної освітньої траєкторії здобувача освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вагомий внесок у вивчення ролі зворотного зв'язку в освітньому процесі здійснили українські дослідники, розглядаючи його як багатогранний психологічний і педагогічний механізм. Т. Яценко інтерпретує зворотний зв'язок як інструмент взаємодії між викладачем і здобувачем освіти, що сприяє усвідомленню особистого сенсу навчання [5, с. 54]. Л. Карамушка підкреслює важливість навичок самооцінки, які становлять невід'ємний елемент цієї системи [6, с. 112], тоді як Н. Бордовська звертає увагу на моделях її ефективного впровадження та їхньому впливі на розвиток самостійного мислення [7, с. 78].

У контексті вищої освіти проблематика зворотного зв'язку нерозривно пов'язане з формуванням студентської суб'єктності. Так, О. Г. Злобіна визначає її як результат впливу освітнього середовища та наголошує на важливості педагогічних механізмів, що стимулюють активну особистісну позицію здобувача освіти [8, с. 41]. Л. Г. Сокурняська розглядає ціннісні орієнтири становлення соціальної суб'єктності студентів у контексті суспільних трансформацій, демонструючи, як зворотний зв'язок сприяє формуванню відповідальної освітньої ідентичності [9, с. 58]. У сучасних прикладних дослідженнях особлива увага приділяється практичним аспектам організації ефективного зворотного зв'язку – його персоналізації, своєчасності, спрямованості на розвиток самостійності, що безпосередньо корелює з підвищенням рівня суб'єктності здобувачів освіти [10, с. 112].

Нарівні з вітчизняними науковцями проблематику зворотного зв'язку та суб'єктності в освіті досліджують й закордонні дослідники. Так, Юусо Хенрік Ніємінен зазначає, що формування суб'єктності здобувачів освіти відбувається через їхнє активне залучення до процесів зворотного зв'язку, які передбачають не лише отримання інформації, а й самостійний пошук та застосування її на практиці [11, с. 95]. Чіт Чеунг Меттью Санг зазначає, що суб'єктність проявляється у здатності здобувачів освіти свідомо ініціювати отримання зворотного зв'язку, інтегрувати його у власний навчальний досвід та вибудовувати індивідуальні

освітні стратегії [12, с. 370]. Келсі Іноуе розглядає суб'єктність як комплексну характеристику, що включає здатність студентів до саморегуляції, організації власного освітнього шляху та взаємодії в межах системи зворотного зв'язку [13, с. 899].

Аналіз сучасних досліджень і публікацій свідчить, що питання зворотного зв'язку та суб'єктності здобувачів освіти посідає одне з центральних місць у сучасній педагогічній науці. У працях як вітчизняних, так і закордонних дослідників простежується єдність розуміння зворотного зв'язку як ключового чинника розвитку суб'єктності студентів. Науковці підкреслюють, що ефективний зворотний зв'язок сприяє не лише підвищенню якості освіти, а й формуванню активної освітньої позиції, здатності до саморегуляції, відповідального ставлення до власної освітньої траєкторії. Отже, сучасний науковий дискурс фокусується на інтеграції зворотного зв'язку в навчальний процес як необхідної умови розвитку суб'єктності здобувачів вищої освіти.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасних умовах значна частина студентів орієнтована переважно на зовнішнє оцінювання та формальне виконання навчальних завдань, що сприяє пасивності під час занять та обмежує прояв ініціативи. Водночас, часті трансформації в освітньому просторі, зокрема перехід до дистанційного та змішаного форматів навчання, порушують усталені механізми зворотного зв'язку, створюючи виклики для своєчасного та якісного інформування студентів про їхній прогрес. Це зумовлює нагальну потребу в розробці інструментів та методологій, покликаних забезпечити систематичний, оперативний та контрольований зворотний зв'язок у поєднанні з активними методами навчання, спрямованими на формування суб'єктності здобувачів освіти та підвищення їхньої навчальної активності.

Мета статті – полягає у дослідженні впливу зворотного зв'язку на розвиток активності, самостійності та відповідальності здобувачів освіти у сучасному освітньому процесі, зокрема через аналіз існуючих підходів до організації зворотного зв'язку, виявлення чинників, що сприяють або перешкоджають прояву активності та самостійності, дослідження практичних методів та інструментів, які стимулюють відповідальність здобувачів освіти за власне навчання, а також формування рекомендацій щодо інтеграції ефективного зворотного зв'язку для розвитку студентської суб'єктності та активної участі у навчальному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зворотний зв'язок розглядається сучасною педагогічною наукою як один із найбільш дієвих інструментів удосконалення освітнього процесу. Його сутність полягає у цілеспрямованій передачі інформації про результати діяльності здобувачів освіти, яка дає змогу усвідомити досягнення та визначити

напрями подальшого розвитку [14, с. 81]. На відміну від традиційного контролю, що зводиться лише до оцінки навчальних результатів, зворотний зв'язок виступає механізмом навчальної взаємодії, у межах якої здобувачі освіти отримують конкретні орієнтири для вдосконалення знань і навичок. Він не лише інформує, а й формує готовність до зміни поведінки, спрямовує зусилля на досягнення більш високих результатів, розкриває потенціал самооцінювання та саморефлексії [15, с. 45]. У цьому сенсі зворотний зв'язок виконує провідну функцію – виступає каталізатором пізнавальної активності й особистісного зростання здобувачів освіти.

Функції зворотного зв'язку безпосередньо пов'язані з розвитком ключових компетентностей здобувачів освіти – активності, самостійності та відповідальності. Передусім він виконує мотиваційну функцію: конструктивні коментарі й рекомендації стимулюють інтерес до навчання та підтримують внутрішню мотивацію. Другою є формувальна функція, оскільки зворотний зв'язок допомагає виявляти недоліки, знаходити шляхи їх подолання та поступово будувати індивідуальну траєкторію розвитку. Третя – регулятивна функція, що полягає у переході від зовнішньої оцінки до внутрішньої саморегуляції, коли здобувач освіти вчиться самостійно контролювати процес засвоєння знань [16, с. 15]. Нарешті, зворотний зв'язок виконує відповідальну функцію – він навчає брати на себе відповідальність за результати, усвідомлювати значення власної роботи та формувати зрілу позицію щодо навчання. Завдяки цим функціям зворотний зв'язок перетворюється з інструменту контролю на комплексний механізм розвитку особистості здобувача освіти у вищій освіті. Внаслідок цього, зворотний зв'язок стає не лише засобом контролю, а й потужним чинником формування суб'єктності здобувача освіти, його автономії та активної освітньої позиції.

У сучасній вищій освіті контроль знань виконує кілька взаємопов'язаних функцій: контрольну, навчальну, виховну, організаторську, розвивальну та методичну [17, с. 112]. Проте на практиці домінує контрольна функція, яка зводить оцінювання переважно до фіксації результатів, необхідних для організаційних рішень, таких як переведення на наступний курс, призначення стипендії або видача диплома [18, с. 96]. Такий підхід формує у здобувачів освіти орієнтацію на зовнішні показники успішності та стимулює формальне виконання навчальних завдань, часто відсуваючи на другий план осмислене засвоєння знань і розвиток компетентностей.

Це, своєю чергою, призводить до того, що значна частина здобувачів освіти концентрується на «закритті» контрольних точок – підготовці до іспитів, заліків, захисті курсових та контрольних робіт – і меншою мірою приділяє увагу активному навчанню та самостійній роботі [19, с. 134]. Водночас навчальна, розвивальна та виховна функції

контролю залишаються недостатньо реалізованими, хоча саме вони здатні стимулювати критичне мислення, самостійність, ініціативу та відповідальність здобувача освіти за власну освітню траєкторію.

Особливу роль відіграє організаторська функція контролю, яка спрямовує навчальну діяльність здобувача освіти у системне русло, допомагаючи усвідомити, які знання засвоєно, а які потребують додаткової уваги. Ефективно організований контроль може слугувати механізмом зворотного зв'язку, що не лише інформує про результати, а й стимулює студента до активної участі, саморозвитку та формування його суб'єктності в освітньому процесі [20, с. 128].

Завдяки цьому, орієнтація здобувачів освіти на оцінку та формальне виконання завдань залишається актуальною проблемою, оскільки обмежує реалізацію повного потенціалу навчальної діяльності. Водночас усвідомлене використання інших функцій контролю як інструментів підтримки активності, самостійності та відповідальності створює умови для розвитку суб'єктності здобувачів освіти і формування їхньої активної та відповідальної освітньої позиції.

Ці виклики традиційних форм контролю набувають особливої значущості у сучасних умовах дистанційного та змішаного навчання, які ускладнюють прямий контакт викладача зі здобувачами освіти й ставлять під загрозу ефективність традиційних механізмів зворотного зв'язку. Великі та гетерогенні групи, різні рівні підготовки та індивідуальні освітні потреби студентів вимагають більш індивідуалізованого підходу до підтримки навчання. У цих умовах зворотний зв'язок стає ключовим інструментом, який не лише оцінює виконану роботу, а й спрямовує здобувачів освіти, стимулює їхню самостійність і формує відповідальність за власну освітню траєкторію [21, с. 12].

Особливу ефективність демонструє процесно-орієнтований підхід до зворотного зв'язку, що поєднує орієнтацію на перспективний розвиток студента (feedforward) та інтеграцію зворотного зв'язку у всі етапи навчального процесу (feedthrough) – стимулювання стратегій розв'язання завдань ще до або під час їх виконання. У дистанційному та змішаному навчанні цей підхід реалізується через:

- адаптивні онлайн-тести з миттєвим коментарем щодо правильності відповідей і рекомендаціями наступних кроків;
- робочі листи та контрольні списки (Process Worksheets), які містять ключові запитання, критерії оцінювання та підказки для ефективного планування завдань;
- інтерактивні симуляції та кейс-стаді з проміжними підказками та можливістю коригування рішень, що допомагає формувати складні навички та аналізувати різні варіанти вирішення проблем;

– онлайн-форуми та платформи для спільного обговорення, де студенти отримують зворотний зв'язок від викладача та колег, аналізують помилки та пропонують власні рішення.

Поєднання очного та онлайн навчання створює нові можливості для ефективної організації зворотного зв'язку: структуровані робочі матеріали, інтерактивні інструменти та персоналізовані рекомендації дозволяють забезпечити індивідуалізовану підтримку студентів і підвищують якість навчального процесу, сприяючи формуванню суб'єктності та активної освітньої позиції здобувачів освіти.

У підсумку, зважаючи на значний вплив зворотного зв'язку на якість освітнього процесу, постає питання його ефективної організації. Важливо не лише констатувати його наявність, а й вибудовувати такі форми та канали взаємодії, які б сприяли розвитку мотивації, самостійності та впевненості здобувачів освіти. У сучасних умовах, зокрема в дистанційному навчанні, якісний зворотний зв'язок виступає ключовим чинником, що компенсує обмеженість безпосереднього контакту та забезпечує підтримку освітньої активності. Зворотний зв'язок може набувати різних форм – від повідомлення про отримання оцінки до інформаційного, оперативного, відкладеного чи коригуючого, – що свідчить про його багатогранність і широкий потенціал застосування.

Важливою умовою ефективної організації зворотного зв'язку є орієнтація на розвиток студентської суб'єктності, тобто здатності активно брати участь у власному навчальному процесі, свідомо обирати стратегії навчання та відповідально ставитися до отриманих результатів. У такому контексті зворотний зв'язок перестає бути лише зовнішнім контролем і перетворюється на інструмент само-рефлексії та самокорекції. Ефективність зворотного зв'язку значно зростає, коли він реалізується через різні канали та форми – від автоматизованих повідомлень системи і особистих консультацій викладача до інтерактивних освітніх платформ, електронної пошти, форумів, чатів, відеозустрічей, а також рецензій і персональних коментарів викладача. Не менш важливим є взаємний зворотний зв'язок між здобувачами освіти (peer-feedback), який стимулює розвиток критичного мислення, навичок співпраці та сприяє формуванню самостійності, ініціативності й відповідальності – ключових характеристик суб'єктності здобувачів освіти. Багатоканальність і варіативність зворотного зв'язку забезпечують своєчасність, конкретність і зрозумілість оцінок, створюючи сприятливий простір для активного навчання та особистісного розвитку [22, с. 67–70].

До основних форм зворотного зв'язку відносять:

– позитивний (повідомлення про правильність відповіді, що підсилює мотивацію та впевненість);

– негативний (індикація помилок без готових рішень, із підказками чи посиланнями на додаткові матеріали);

– оперативний (миттєві повідомлення, автоматизовані сигнали, інтерактивна реакція системи);

– відкладений (перевірка відкритих завдань викладачем із часовою паузою);

– інформаційний (відповіді на запитання здобувачів освіти у процесі навчання);

– корегувальний (детальні коментарі з аналізом помилок і рекомендаціями для вдосконалення навчальних результатів);

– формувальний (formative), що супроводжує процес навчання, та підсумковий (summative), спрямований на оцінку досягнутих результатів.

Ефективність зворотного зв'язку зумовлюється дотриманням низки принципів: регулярності та своєчасності, конкретності й зрозумілості, орієнтації на навчальні цілі, деталізованості та мотиваційної спрямованості. У такому контексті зворотний зв'язок виходить за межі формальної процедури та постає як потужний засіб підтримки, корекції й розвитку освітньої діяльності, що забезпечує формування суб'єктності здобувачів освіти.

Активні та інтерактивні методи навчання створюють сприятливі умови для посилення ролі зворотного зв'язку у формуванні суб'єктності здобувача освіти. Їх застосування сприяє трансформації студентів з пасивних об'єктів на активних суб'єктів освітнього процесу, здатних аналізувати власні дії, приймати рішення, брати на себе відповідальність за результати навчання.

Поєднання зворотного зв'язку з проблемними лекціями, дискусіями, діловими та рольовими іграми забезпечує не лише фіксацію рівня засвоєння знань, а й стимулює розвиток творчого мислення, критичної рефлексії та навичок самооцінки. Такі форми роботи надають професійній підготовці практико-орієнтованого спрямування, формують стійкий інтерес до предмета та сприяють розвитку комунікативних і колаборативних компетентностей [23, с. 214–217].

Інтерактивні технології, зокрема моделювання педагогічних ситуацій та колективне розв'язання проблемних завдань, реалізують принципи діалогічності та партнерської взаємодії між викладачем і здобувачами освіти. У таких умовах зворотний зв'язок набуває персоналізованого й своєчасного характеру, а навчання перетворюється на процес взаємодії та співтворчості [24, с. 45–47].

З огляду на вищесказане, інтеграція активних та інтерактивних методів із системним і багатоканальним зворотним зв'язком не лише підвищує ефективність засвоєння знань, а й сприяє розвитку суб'єктності здобувача освіти, формуванню здатності до рефлексії, самокорекції та педагогічно виваженого прийняття рішень.

Разом із тим, ефективна організація зворотного зв'язку не завжди проходить безперешкодно. На різних етапах навчального процесу можуть виникати бар'єри, що обмежують його дієвість. Вони пов'язані як із технічними та організаційними аспектами дистанційного навчання, так і з поведінковими характеристиками учасників освітнього процесу – викладачів, методистів та здобувачів освіти. Наприклад, на етапі підготовки курсу різниця у способах комунікації або недостатня поінформованість студентів щодо процедур зворотного зв'язку може формувати відчуття невпевненості та знижувати готовність до активної взаємодії. Аналогічно, затримки у наданні коментарів чи оцінок можуть послаблювати мотиваційний ефект і негативно впливати на розвиток суб'єктності здобувача освіти.

Ефективність зворотного зв'язку значною мірою визначається його своєчасністю, конструктивністю, фокусом на досягнутому прогресі, а не на особистості здобувача освіти, а також здатністю здобувачів освіти адекватно його сприймати. Недотримання цих умов може значно знижувати дієвість зворотного зв'язку. Серед основних перешкод виділяють: узагальненість і нечіткість коментарів, відсутність рекомендацій щодо покращення результатів, брак поваги до джерела зворотного зв'язку, страх негативної оцінки або конфлікту, захисну поведінку при отриманні коментарів, невдалий час чи місце надання зворотного зв'язку, а також низьку впевненість у правильності виконаних завдань або негативне ставлення до викладача або інших джерел зворотного зв'язку [25, с. 7–11].

Висновки та рекомендації. Зворотний зв'язок є фундаментальним механізмом розвитку активності, самостійності та відповідальності здобувачів освіти, який сприяє формуванню їхньої суб'єктності та здатності до саморефлексії. Його ефективність значною мірою визначається своєчасністю, конструктивністю, фокусом на досягнутому прогресі та адекватним сприйняттям студентами отриманої інформації. Використання активних та інтерактивних методів навчання в поєднанні з багатоканальним і різноманітним зворотним зв'язком стимулює критичне мислення, розвиток комунікативних і колаборативних компетенцій, а також активну участь студентів у навчальному процесі. Поряд із цим, недотримання цих умов, нечіткість коментарів, відсутність рекомендацій щодо поліпшення результатів навчання, брак поваги до джерела зворотного зв'язку, страх негативної оцінки, захисна поведінка при отриманні коментарів, а також невдалий час або місце надання зворотного зв'язку – усе це може суттєво знижувати ефективність освітнього процесу та гальмувати розвиток студентської суб'єктності.

Для підвищення результативності освітнього процесу рекомендується забезпечувати

своєчасний, конкретний і мотивуючий зворотний зв'язок, орієнтований на досягнення прогресу здобувачами освіти, а не на їх особистісні характеристики. Важливо використовувати різні форми та канали комунікації, зокрема усні, письмові, автоматизовані повідомлення, взаємний зворотний зв'язок між студентами (peer-feedback), та інтерактивні платформи, що дозволяє адаптувати підтримку до індивідуальних освітніх потреб здобувачів освіти. Інтеграція зворотного зв'язку з активними методами навчання, такими як проблемні лекції, дискусії, рольові та ділові ігри, сприяє розвитку творчого мислення, здатності до самокорекції та відповідального прийняття рішень. Особливу увагу слід приділяти створенню психологічно безпечного середовища для обговорення помилок і визначення шляхів їх усунення, а також впровадженню процесно-орієнтованого підходу, який стимулює розвиток стратегій саморегуляції та сприяє розвитку суб'єктності здобувачів освіти. В результаті ефективна організація зворотного зв'язку забезпечує комплексну підтримку навчальної діяльності, формує активну освітню позицію та підвищує якість професійної підготовки здобувачів освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондар В. П. Педагогічна підтримка активності студентів у навчальному процесі. Київ : Освіта, 2021. 44 с.
2. McGushin L. *Active Learning Strategies in Higher Education*. London : Routledge, 2010. 57 p.
3. Şendric M. *The impact of feedback on student motivation*. Cluj-Napoca: Academic Press, 2011. 33 p.
4. Петренко С. М. Інноваційні технології навчання. Харків : Академвидав, 2010. С. 19.
5. Яценко Т. Методика інтерактивного навчання. Київ: Наук. думка, 2012. С. 54.
6. Карамушка Л. Інноваційні підходи до викладання педагогічних дисциплін. Львів : Сполом, 2011. С. 112.
7. Бордовська Н. Використання активного зворотного зв'язку у навчальному процесі. Київ : Академвидав, 2013. С. 78.
8. Злобіна О. Особливості дистанційного навчання іноземних мов. Харків : Гнозис, 2014. С. 41.
9. Сокур'янська А. Інтерактивні методи викладання. Київ : ПП Жовтий О. О., 2015. С. 58.
10. Муліна Н. І. Організація ефективного зворотного зв'язку в дистанційному навчанні іноземних мов. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди»*. Додаток 1 до Вип. 31, Т. I (43). Київ : Гнозис, 2013. С. 112.
11. Nieminen J. Enhancing Problem-Solving Skills through Simulation. *Interactive Learning Environments*, 1999, Vol. 9, № 1, P. 95.
12. Sung C. M. Student engagement in constructivist learning environments. *Educational Technology Research & Development*, 2022, Vol. 70, P. 370.

13. Inouye D. Online collaborative learning: design and outcomes. *Computers & Education*, 2004, Vol. 43, № 1, P. 899.
14. Hattie J., Timperley H. The power of feedback. *Review of Educational Research*, 2007, Vol. 77, № 1, P. 81.
15. William D. *Assessment for Learning*. London: Hodder Education, 2011. P. 45.
16. Black P., William D. *Inside the Black Box: Raising Standards Through Classroom Assessment*. London: GL Assessment, 1998. P. 15.
17. Іваненко О. Методи активного навчання у вищій школі. Харків: Академвидав, 2012. С. 112.
18. Петров І. Формування компетентностей студентів через інтерактивні технології. Київ: Наук. думка, 2013. С. 96.
19. Сидоренко Л. Педагогічні інновації у сучасній школі. Львів: Сполом, 2014. С. 134.
20. Іваненко О. Практичні аспекти зворотного зв'язку у навчальному процесі. Харків: Академвидав, 2015. С. 128.
21. Wiley D., Edwards C. Online Learning Environments and Feedback. *Journal of Educational Technology*, 2010, Vol. 21, P. 12.
22. Муліна Н. І. Використання зворотного зв'язку для підвищення ефективності дистанційного навчання. Київ: Гнозис, 2014. С. 67–70.
23. Васянович Г. П. Педагогіка і психологія. Вибрані твори: у 5 т. Т. 4. Львів: Сполом, 2010. С. 214–217.
24. Комар О. А. Інтерактивні методи навчання в сучасній дидактиці. URL: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/handle/6789/374>. С. 45–47.
25. Binu M. The role of feedback in classroom instruction. *The Journal of ELTIF*, 2020, Vol. 5, № 4, P. 7–11.

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.10.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 28.11.2025
 Дата публікації: 19.12.2025